

AKDENİZ FOKU ve KIYI HABİTATLARININ İZMİR, MUĞLA ve ANTALYA KIYILARINDA İZLENMESİ ile TÜRÜN VARLIĞINA YÖNELİK TEHDİTLER

Cem O. KIRAC, Yalçın SAVAŞ, Nail SEVİNGEL, Gökçen CANBOLAT,
Filiz Y. BOZOKLAR, Serpil Kozludere, Orhan TİMUÇİN, Emrecan POLAT,
Oğuz YİĞİTERHAN, Fatih TUNALI, Emrah CANTEKİN, Diane LOISEL, Hakan YILMAZYERLİ,
Gökmen ARGUN, Levent YÜKSEL, Doğa KIRAC, Cansu ERCİYES, Tolga TUNELİ
Sualtı Araştırmaları Derneği-Akdeniz Foku Araştırma Grubu (SAD-AFAG)
Kızılay, Çankaya, Ankara
afag@sad.org.tr

Giriş

Akdeniz foku (*Monachus monachus*) kıyı ve deniz habitatlarını birlikte kullanan bir deniz memelisidir. Doğum, yavruyu emzirme, yavru büyütme ve uyku gibi yaşam döngüleri uzak ve sakin kıyılarda karada (kıyının kuru kısmında) gerçekleşir. Bu da Akdeniz fokunun kıyılara olan katı bağımlılığını ortaya koyar. Tüm dünyada sadece Doğu Akdeniz ve Doğu Atlantik olmak üzere 2 ana bölgede yaşayan bu nadir deniz memelisi, IUCN kriterlerine göre nesli tehlike altındadır. Dünya popülasyonu yaklaşık 800-900 bireydir. SAD-AFAG ve ODTÜ-DBE'nin 2022 sonu bağımsız değerlendirmeleri toplamıyla Türkiye'de yaklaşık 120 yetişkin birey varlığını sürdürmektedir (Kıraç ve Ok, 2022). Dünyada ana üreme popülasyonları olan Türkiye, Yunanistan, Portekiz ve Moritanya koruma sorumluluklarını üstlenen 4 ülke olarak farklı düzeyde araştırma, koruma ve farkındalık projeleri yürütmektedir. Bu ana alt-popülasyonların dışında, tür Doğu Akdeniz'de diğer bazı bölgelerde daha az sayılar veya seyreklikte görülebilmektedir.

Türkiye'de Çalışmalar

2019-2022 yılları arasında, SAD-AFAG Akdeniz fokunun ülkemizde göreceli yoğun yaşam alanlarının bulunduğu İzmir'de 796 km, Muğla'da 1480 km ve Antalya'da 640 km uzunluğundaki kıyılarında araştırmalara odaklanmış ve bu kapsamda 5 farklı izleme projesi sürecine girmiştir. Projelerden biri İzmir ve Muğla kıyılarında MAVA Vakfı'nın desteği ile 2019'da başlamış ve IUCN Akdeniz Ofisi işbirliği ile 2020 yılında tamamlanmıştır. Diğer dört proje 2021'de başlamış olup, İzmir, Muğla ve Antalya il kıyılarında halen yürütülmektedir. 4 projeden ikisi, birbirlerinden farklı olmak üzere, Monk Seal Alliance (MSA) destekli olarak ve biri yine IUCN ile işbirliği içinde yürütülmektedir. Bu projelerde habitatla birlikte tür araştırma, fok mağaralarını izleme, toplumsal farkındalık ve çevre eğitimleri, kesici yaralayıcı çöpleri de içeren, dalgaların mağaralara getirdiği tüm katı atık/ çöplerin toplanması ve türe yönelik tehditlerin belirlenmesi üzerinedir. Bir diğeri, Tarım ve Orman Bakanlığı ile yapılan protokol kapsamında, DKMP Genel Müdürlüğü ve 4. Bölge Müdürlüğü işbirliği ve desteği ile tüm Muğla il kıyılarında 5 yıllık sürede çeşitli araştırma, farkındalık/egitim ve koruma faaliyetlerini kapsayan *Muğla İli Fok Tür Eylem Planı İzleme ve Uygulama* çalışmalarıdır. Son olarak, UNDP GEF-SGP destekli *Muğla İli Fethiye ve Babadağ Kıyıları Pilot Bölge Zonlama ve Yönetim Planlaması* kapsamında habitat belirleme, insan etkinliği yoğunluklarının ortaya konulması ve denizel peyzaj içeriklidir. Akdeniz foklarının habitatları özelinde izleme ve tehdit belirlenmesi

çalışmalarında uygulanan yöntemler şunlar olmuştur; *türün neslinin devamını sağlayacak Akdeniz foku habitatlarının kıyı seyri ve dalışlarla belirlenmesi, belirlenen kayalık kıyı habitat segmentlerinin haritalanması, denizden girişli uygun mağara ve kovukların kızılötesi kamera tuzaklarla izlenmesi ve Akdeniz foku kıyı habitat segmentlerinde sosyo-ekonomik insan faaliyetlerinden kaynaklanan baskı/ tehditlerin belirlenmesi ve analiz edilmesi ile gerektiğinde müdahale edilmesi.*

İzleme, Türün Durumu ve Tehditler

Temmuz 2019 ile Aralık 2022 arasında İzmir, Muğla ve Antalya kıyılarında yapılan son çalışmalarda kıyı balıkçıları ve geçimini denizlerden sağlayan ilgili meslek gruplarından kayıtlara geçen 1nci elden ve güvenilir fok gözlem kayıtları ile ayrıca İzmir kıyılarında 6, Muğla kıyılarında 12 mağara ve Antalya kıyılarında 6 mağaranın kızılötesi kamera tuzaklarından alınan görüntüler, Akdeniz fokunun İzmir, Muğla ve Antalya bölgesindeki doğal kıyılar boyunca yaşamlarını sürdürdükleri, barındıkları, avlandıkları ve yavruladıkları göstermiştir. Her iki il kıyılarında, yerleşim yerleri, turizm alanları ve kıyı tesisleri (limanlar, iskeleler) dışında kalan doğal kıyılar hala Akdeniz fokunun yaşamasına uygun kıyısız habitatları barındırmaktadır. SAD-AFAG tarafından bugüne kadar tanımlanan ergin foklar, eldeki geçmiş veriler ve son çalışmalarla birlikte Muğla'da 24 ve Antalya'da 17 bireydir. Fok popülasyonu ise aslında bu tanımlanan bireylerin sayısından daha fazladır. 2021 (tüm yıl) ve 2022 (Aralık hariç) döneminde “Akdeniz Foku Bilgi ve Kurtarma Ağı” (AFBİKA) programı üzerinden İzmir kıyılarında 149, Muğla kıyılarında 296, Antalya kıyılarında 109 olmak üzere toplam 554 adet 1. el ve güvenilir fok gözlem kaydı SAD-AFAG fok veri tabanına girilmiştir. Bu kayıtların yaklaşık yarısı fotoğraf ve video görüntü desteklidir. Bu nadir deniz memelisini etkileyen 6 ayrı tehditten 2 tanesi öne çıkmaktadır; 1) *kıyılarının imara açılması ile yapılaşma ve açılan yeni yollar sonucunda kıyısız habitat parçalanması, yaşam alanı kaybı ve 2) kıyı mağaralarında verilen rahatsızlıklar sonucu fokların yavrulama ve barınma mağaralarından/ kovuklarından kaçmaları ve söz konusu kıyı bölgesini terk etmeleri.* Kasten öldürme, balıkçılık ağılarına takılarak boğulma ve deniz kirliliği yukarıda belirtilen iki önemli faktörün ardından gelmektedir. Hem araştırma ekiplerinin uzun süreli gözlemlerinden hem de mağara içi ve dışı fotokapan izleme görüntülerine dayanarak, fokların insan etkileşimi nedeniyle mağaralarında ağır bir baskı altında oldukları açıkça belirlenmiştir. Fok mağaraları ve çevresinde gerçekleşen saha çalışmaları sırasında doğrudan gözlemlenen birçok aykırılık, SAD-AFAG araştırma ekiplerince yerinde bilgilendirme ve hatırlatmalarla başarılı bir şekilde durdurulmuştur.

Kıyı mağaraları ve kovuklar, bu nadir türün yaşam alanları olan uzak ve bozulmamış kıyı alanlarının önemli birer parçası ve son sığınaklardır. Geniş kıyılar esas yaşam alanı olmakla birlikte, denizden girişli kıyı mağaralarının ayrıca özel önemi vardır; Akdeniz foklarının saklanma ve doğumhane yerleri olduğu düşünüldüğünde, üreme mağarası olsun olmasın, mağaralardaki ek insan baskısı, son derece çekingen (ve zaten senede tek yavru yapan) türün çoğalma başarısı ve doğan yavruların da yaşamda kalma oranını düşürmektedir. Projelerde iletişimde olunan bazı spor ve eğlence sektör paydaşlarının bilinç ve koruma anlamında öncü oldukları, ileri derecede pozitif yaklaşımlar gösterdikleri, korumada ciddi işbirliği içinde oldukları ve hatta sınırlı da olsa otokontrol mekanizması oluşturdıkları görülmüştür. Ulusal mevzuatımızda fok mağaralarına girilmemesi, dalınmaması ve teknelerle önlerinde bekleme yapılmaması üzerine düzenleme olmasına karşın, habitat izleme çalışmalarında, ilgili sektörel

paydaşların bazı temsilcilerinin ise, bilerek veya bilmeyerek, ısrarla türün bağımlı olduğu doğal kıyı habitatlarına (özellikle kıyı mağaraları, kovukları ve çatlaklarında) farklı ölçeklerde baskı oluşturdıkları görülmüştür. Bu baskı mağaralara girme yoluyla oluşmakla birlikte, çok yakın olmaması ve bekleme yapılmaması kaydıyla mağara önlerinden transit geçişler ve kıyılardaki açık su (open water) dalışları türe yönelik büyük baskı oluşturan rahatsızlıklar değildir. Bu bağlamda, bir dünya mirası olan bu nadir türün yaşam alanlarında yüz yüze kaldıkları (2) numaralı sorunun çözülmesi ve böylece korunmalarına katkı sağlamak amacıyla, bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi gereken en önemli sektörel paydaş grupları şunlardır; günübirlik gezi tekneleri, dalış okulları ve tekneleri, otellerin süratli su sporları tekneleri ile kano ve kürekli sörf (sup) tur işletmecileridir.

Fok mağaralarına insan baskılarının en çok gözlendiği doğal kıyılar ve adaların yer aldığı bölgeler şunlardır; İzmir’de Foça (Foça adaları, Siren kayalıkları¹), Karaburun (Mordoğan, Ardıç) ve Çeşme kıyıları; Muğla’da Bodrum, Milas, Menteşe, Marmaris, Datça Yarımadası (güney kıyıları), Ortaca (Sarıgerme ve Aşı koyu), Dalaman ve Fethiye (Körfezdeki tüm adalar, Kıdrak, Uzunyurt, Kabak ve Yediburunlar) kıyıları; Antalya’da Kaş (Kalkan, Kaputaş, Kaş-Kekova arası anakara ve adalar), Demre (Kekova-Demre arası kıyı ve adalar), Kumluca (Karaöz-Adrasan arası, Gelidonya ve Beşadalar ile Suluada), Kemer (Sazak Koyu, Porto Ceneviz, Çıralı, Tekirova, Üçadalar), Konyaaltı (Akyarlar kayalıkları), Muratpaşa (Batı Falezler ve Doğu Falezler boyunca) ve Alanya (Alanya Kalesi) kayalık kıyıları. Son 20 yıllık dönemde saha çalışmaları kümülatif sonuçlarına göre, Akdeniz foklarına kıyı mağaralarında yapılan baskıların ve mağaraları terk etmelerine kadar varan rahatsızlıkların turizm sezonunda (Mayıs-Eylül ayları arası) kış sezonuna göre çok daha sık ve yoğun olduğu gözlenmiştir.

Yukarıda sayılan bu ticari etkinlikleri gerçekleştiren kuruluşlara yönelik birebir farkındalık sağlayıcı görüşmeler, basılı eğitim materyal dağıtımı ve toplantıların yararlı olduğu görülmüştür. Öte yandan, yetkili ve sorumlu birimlerce bu sektörel paydaşların meslek odaları, federasyonları ve kooperatifleri aracılıkları ile resmi kanaldan iletişime geçilerek, nesli tehlikede Akdeniz foklarının kıyı mağaralarında baskılanması sorunsalı aktarılması ve düzeltici nitelikte bilgilendirme ve gerektiği şekilde mevzuata dayalı yaptırım uyarılarının yapılmasına gereksinim olduğu açıktır. Çünkü bu sektörel paydaş gruplarının önemli bir bölümünün, Akdeniz Foku - Habitat ilişkisi ve kıyı mağaralarında baskılanmalarını önleyen düzenlemelere ilişkin temel bilgi ve bilince yaygın olarak sahip olmadıkları görülmüştür.

Sonuç

Kıyı mağaralarına yasadışı girişler konusunda, uzmanlaşmış STK ve akademik kuruluşların bilimsel çalışmaları, farkındalık eğitimleri ve kamuoyu oluşturma çalışmaları yanı sıra yetkili resmi kurumların, deniz turizmi / eğlence / spor sektörü paydaşlarını yazılı bilgilendirilme ve denetim-yaptırım çalışmaları birlikte yaklaşımının, türün “yatak odalarında” (kıyı mağaraları, kovuklar ve çatlaklarında) ağır baskılanması tehdidine karşı etkili olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz foku, *Monachus monachus*, Habitat izleme, Habitat koruma, İzmir, Muğla ve Antalya kıyıları, Tehdit analizi

¹ İlçelerin yanındaki tüm parantezlerde belirtilen alanlar, verilen bölgede en iyi bilinen / meşhur örnekler olarak verilmiştir.

III. Ulusal Denizlerde İzleme ve Değerlendirme Sempozyumu
6-9 Aralık 2022, Antalya, Türkiye

DENİZ

III. ULUSAL
DENİZLERDE İZLEME VE DEĞERLENDİRME
SEMPOZYUMU

6-9 ARALIK 2022
Antalya

<https://www.den-iz.org/>